

Schweitzer Albert három arca.

Korunk egyik legnagyobb embere, Elzász leghíresebb protestáns teológusa és kulturmunkása Dr. Schweitzer Albert. Őt kívánom e folyóirat azon olvasói előtt, akik e rendkívüli ember életét és munkáit közelebbről nem ismerik, három egymásután következő rövid tanulmányban ismertetni. Egy hármast mutatok be, vagy helyesebben mondva egy sok változatú arcnak három oldalát igyekszem ez alkalommal közelebbről vizsgálat alá venni. E három arc: Schweitzer, mint ember, mint etikus és mint teológus. Lehetne beszélni róla még mint európaszerte és a tengeren túl is általánosan elismert kulturfilozófusról, keresett orgonaművésztől, a benszülöttek által körülrajongott orvosról és kiváló előadóról.

Mindenekelőtt egy néhány szóban azt kívánom megokolni, hogy miért választottam Schweitzer sokféle arcából éppen a fenti hármast.

Mint ember, Schweitzer változatos életének munkássága nem csupán lebilincselően érdekes és izgató, mint egy valóságos regény, hanem sok tekintetben példaképen is állhat előttünk. Erkölcsstanát, melyet két kötetes kulturfilozófiájában fejtett ki, azért kell gondos tanulmányozás alá vennünk, mert ezen a téren lefektetett alapelvei és gondolatai nagyon alkalmasnak látszanak arra, hogy az öntudatos unitárius ember számára annyira fontos erkölcsi bázis újra való megvizsgálásában és újraértékelésében számunkra irányítóul szolgáljanak. Mint teológus Schweitzer egyike a XX. század elején még virágzó liberális teológiai iskola vezéralakjainak, aki azonban egyuttal, éppen talán az első volt, aki a liberális teológiai kutatás egyes módszereire és főképpen a Jézus alakjával kapcsolatban elért eredményeire szigorú bírálatában kérelhetetlenül lesújtott s így a liberális teológia válságának kialakulásához nagy mértékben hozzájárult. E szigorú bírálatnak helyességét vagy helytelenségét dolgozatunk harmadik részében fogjuk megvitatni. Ennél aktuálisabb kérdésről ma nem is lehetne

irni, hiszen az unitárius és általában szabadelvű protestáns teológia új alapokra való építhetése éppen azon dől el, hogy a váltságba, sőt kegyvesztett helyzetbe került liberális teológiai kutatás igazi értékeiből mit tud a megváltozott viszonyok között a jelen és jövő számára átmenteni.

Erdélyben sajnos Schweitzer nem eléggé ismert; csupán néhány újságcikk számolt be eddig róla s könyvei, melyek a legtöbb európai nyelvre le vannak fordítva, magyar nyelven még nem jelentek meg. Ezért szükséges elsősorban életrajzának rövid ismertetése.

I.

Schweitzer életének munkásságáról beszámolni nem nehéz dolog, hiszen azt ő maga önéletrajzaiban és visszaemlékezéseiben¹ személyesen elmesélte.

Schweitzer elzászi ember. Elzász az utóbbi századok folyamán többször volt francia majd német fennhatóság alatt, míg végül a világháború eredményeképpen, kb. egy félszázad után újból francia uralom alá került. Elzász hosszú időn át a német és francia kultúra találkozó helye volt és az ma is. Ha e két egymással sok tekintetben ellentétes kultúra előnyösen keveredik kiváló embert és erős jellemet tud teremteni. Egy ilyen szerencsés embertípus Schweitzer.

Protestáns papi családból származott. Atyja liberális érzelmű, fennkölt gondolkozású falusi lelkész volt, aki szolgálati éveinek nagyrészét Günsbachban, egy felsőelzászi falucskában töltötte, miután rövid ideig egy Kaysersberg nevű helyen papskodott, ahol fia Albert is született 1875-ben.

Már nyolc éves korában jelentkezett benne a teológia iránti érdeklődés, midőn saját kérésére atyjától egy Újszövetséget kapott és azt nagy érdeklődéssel olvasgatta. Szüleitől öröklött zenei tehetsége is korán megnyilvánult. Már ötéves korában elkezdett zongorázni tanulni. Nyolc éves volt, amikor lábai elég hosszúra nőttek, hogy a pedált is elérhette és elkezdhetett orgonán játszani. Kilenc éves korában már helyettesítette az istentiszteleteken a helybeli kántort. Mint diák sohasem tartozott az első tanulók közé és érettségi bizonyítványának jegyei is nagyon közepesek voltak,

¹ Selbstdarstellung. Leipzig. 1928. Aus meiner Kindheit und Jugendheit. Bern és München 1924. Aus meinem Leben und Denken. Leipzig 1932.

kivéve a történelmet, melyben már akkor rendkívül éles ítélőképességet árult el.

1893-ban beiralkozott a strassburgi egyetem teológiai és filozófiai fakultásaira. Az akkori protestáns teológiai fakultás egyike volt a leghiresebbeknek kiváló tanárai révén, akik közül legnagyobb neve Holtzmann Henriknek, az ujszövetség tanárának és Budde Károly ószövetségi tudósnak volt. 1899-ben filozófiai doktorátust szerzett Kant vallásfilozófiájáról írott munkájával. A következő évben letette utolsó teológiai vizsgáját közepes eredménnyel. Közben orgonával is sokat foglalkozott. Sok időt töltött Párisban, hol a híres orgonaművésznek, Widornak volt tanítványa, később meghitt barátja s a Bach szövegek magyarázatos kiadásában munkatársa.

Az urvacsora problémájáról írott munkájával² 1900-ban licenciátusi fokot szerzett. Egy másik, Jézus életével kapcsolatosan írott könyvével³ 1902-ben, tehát két évvel utolsó teológiai vizsgájának letétele után már teológiai magántanár lett a strassburgi egyetemen. Ezt az állását egészen 1912-ig töltötte be. Mint a többszázados *multa* visszatekintő, híres Collegium Wilhelmitanum teológus otthon igazgatója írta meg legnagyobb szerűbb teológiai munkáját, a Jézus élete kutatásának történetét „Von Reimarus zu Wrede“ címen, melyről részletesebben később lesz szó.⁴ E könyvével a harmincegy éves tudós általánosan elismert szaktekintéllyé vált. Ebben az időben írta meg francia nyelven híres Bach könyvét, mely 1905-ben jelent meg Párisban. E könyv német kiadásában egészen új és még nagyobb szabású munkává nőtte ki magát, mely később angol nyelven is megjelent.⁵

Schweitzer életében a sorsdöntő változás 1905-ben történt, amikor elhatározta, hogy elvégzi az orvosi fakultást is, hogy később, mint missziói orvos az afrikai négerék között munkál-

² Das Abendmahlsproblem auf Grund der wissenschaftlichen Forschung des XIX. Jahrhunderts und der historischen Berichte. 1901. Új, változatlan kiadás 1929.

³ Das Messianitäts- und Leidensgeheimniss. Eine Skizze des Lebens Jesu. 1901. Új, változatlan kiadás 1929.

⁴ A második, bővített és átdolgozott kiadás címe »Geschichte der Leben-Jesu-Forschung«. Tübingen. 1913.

⁵ J. S. Bach, le musicien-poète. 445 old. Paris. 1905. A német kiadás címe: »J. S. Bach« 844 old. Leipzig. 1908.

codhassék. E merész elhatározás eredete korábbra nyulik vissza. Már huszonegy éves korában nyomasztóan érezte, hogy ő az élettől mennyi előnyben és kényelemben részesül s ugyanakkor az emberek millióinak a földön csupa szenvedés, gond és nyomoruság a kenyere. Egy csendes vasárnap reggelen günsbachi magányában ez az érzés újból hatalmas erővel jelentkezett benne. Ekkor fogadalmat tett magában, hogy harmincéves koráig a tudománynak és művészetnek szenteli életét, de azontul áttér embertársai közvetlen szolgálatára. Hogy tervét milyen formában fogja megvalósítani, még homályosan állott előtte. 1904-ben aztán a párizsi protestáns missziós társulat folyóiratában egy cikket olvasott, mely arról számolt be, hogy a missziói állomásokon emberekre, de elsősorban orvosokra van szükség. Ez a cikk döntötte el Schweitzer sorsát.

A nagy belső harcok és az aggóató szülők, rokonok, barátokkal folytatott heves vitatkozások eredménye az lett, hogy 1905-ben valóban beiratkozott az orvosi fakultásra. Ezzel óriási terhet és felelősséget vállalt magára, melynek eleitől fogva tudatában is volt. Bizott azonban szokatlanul erős fizikumában, nagy akaraterejében és szívósságában.

Ez az elhatározás szinte hihetetlen energiát és kitartást igényelt. 1905-től 1912-ig, tehát hét hosszú éven át, mint teológiai magántanár rendes előadásokat tartott, mint egy helybeli templom segédlelkésze minden egyes vasárnap prédikált; közben rendszeren hallgatta az orvosi fakultás előadásait s végezte a szükséges laboratóriumi munkákat. Mindezen elfoglaltságai mellett is volt ideje még arra, hogy mint a párizsi Bach zenetársaság tagja, gyakran szerepeljen a társaság koncertjein s megírja, a páli teológiai kutatás történetét⁶ s teljesen újjá dolgozva sajtó alá rendezze német nyelven megjelenő hatalmas Bach könyvét!

Ez emberfölkötti munkateljesítmény egészen 1912-ig tartott, mikor végre letéve orvosi vizsgáit s kitöltvén orvosi gyakorlati évét, végre egészen közel állott vágyai megvalósíthatásához. Hátra volt azonban még egy nagy akadály, melynek legyőzése nehezen ment. A párizsi missziós társaság ugyanis, mely a XIX. század kezdete óta egészen napjainkig áldásos munkát végez az afrikai

⁶ Geschichte der paulinischen Forschung von der Reformation bis auf die Gegenwart. Tübingen. 1911.

benszülöttek között, pietisztikus és konzervatív, u. n. pozitív alapokon nyugodott. Itt jelentkezett Schweitzer azzal a határozott ajánlattal, hogy saját költségén, jobban mondva az európai nemeslelkű emberek segítségére számítva, a társaság egyik missziói telepén egy kis kórházat alapít. A dolog azonban nehezen haladt előre. Az orthodox gondolkozású bizottsági tagok, ismervén Schweitzer szabadelvű teológiai álláspontját és gondolkozását, veszedelmesnek tartották őt misszionáriusként Afrikába kiküldeni. A bizottság mindenekelőtt egy hittani vizsgát akart bevenni tőle, amire Schweitzer nem volt hajlandó arra való hivatkozással, hogy Jézus is tanítványai gyűjtésénél csak azt az egyet kívánta tőlük, hogy kövessék őt. Sok huza-vona után mégis végre elintéződött az ügy azzal a kikötéssel, hogy Schweitzer kizárólag mint orvos fog a missziói telepen működni s ottidőzése alatt szigorúan tartózkodni fog minden teológiai magyarázattól, vagy felvilágosítástól, melyekkel a misszió vezetőit zavarhatná, vagy a benszülötteket „megronthatná“.

Feleségével, akivel 1912-ben lépett házasságra, 1913-ban elindult s meg is érkezett a Lambarene nevű missziós területre, hol azonnal megkezdette munkásságát. Lambarene nyugat-egyenlítői Afrikában, az Odowa folyó mentén fekszik, kb. 300 km.-re a tengerparttól, francia területen. Ezen a helyen a missziótelepet 1876-ban egy Nassau nevű amerikai misszionárius és orvos alapította. Abban az időben u. i. a terület Amerikához tartozott. 1892-ben az egész tartomány francia uralom alá került s az amerikaiak munkáját a párizsi protestáns missziós társaság vette kezébe. A terület őserdőkkel van borítva. A primitív és félig primitív feketebőrű benszülött lakosság az európaiak hatalma alá kerülése óta főképpen mahagonifa kitermeléssel foglalkozik. Főképpen orvosok hiányában a népesség száma évről-évre apad a sokféle betegség miatt, melyek részben régebben is pusztítottak közöttük, de amelyek közül több az európaiakkal való érintkezés óta terjedt el náluk. A leggyakoribb betegségek közé tartoznak az álomkór, malária, framboesia nevű bőrbetegség, különböző veszedelmes daganatok és egy igen veszélyes fertőző betegség, a dysanteria, mely a gyakorta fellépő éhínségek idején százával pusztítja az embereket. Eddig legtöbbjük nyomorult halállal halt meg, ha e betegségek egyikét megkapta.

Itt az őserdő közepén kívánt Schweitzer az embereken se-

gíteni, nekik közvetlenül szolgálni. Itt építette fel kis kórházát eleinte egészen kezdetleges módon, mely főképpen bambusz-kunyhókból állott, mely kezdettől fogva 40—50 beteget tudott befogadni.⁷

Sajnos, a szépen megindult, sok nehézséggel járó munka nem sokáig haladhatott a maga útján előre, mert 1914-ben kitört a háború és Schweitzer, német állampolgár lévén, feleségestől fogóságba, majd szigorú felügyelet alá került. Mégis 1917-ig, amikor Franciaországba egy fogolytáborba szállították, engedélyt kapott kórházi teendőik végzésére. Megható, amint visszaemlékezéseiben írja, mennyire boldoggá tette őt az a tudat, hogy amíg Európában az u. n. civilizált emberek milliósámra ölték egymást, neki ama nehéz időkben is megadatott, hogy egy néhány afrikai primitív embert megmentsen az életnek.

1924-ben másodszor utazott Lamarenbe, hogy a közben eltelt hét év alatt tönkrement kórházat újjáépítse. A háború utáni éveket részben irodalmi munkássággal, főképpen azonban orgonakonzertek és előadások tartásával töltötte. Az éveken keresztül folytatott koncert- és előadói turákon összegyűjtött pénzből második afrikai tartózkodása alatt egy egészen új, nagyszabású operáló teremmel, gyógyszerházzal, külön szobákkal ellátott kórházat épített föl, amelyen ő maga is két kezével hónapokon keresztül dolgozott és egyuttal az építési munkálatokat is vezette. Közben 1924-ben megjelent egy, a kereszténységről és a világvallásokról szóló kis könyve s végre 1930-ban második nagy teológiai munkája Pál misztikájáról⁸, mely egyuttal teológiai karrierjének csúcspontját jelzi. Kulturfilozófiájának nagyobb része az őserdei tartózkodás idején készült.⁹

Az afrikai őserdő Schweitzer második hazájává lett. A lambarenei kórház pedig, mely szükség esetén 250 beteg befogadására képes jelenleg több orvos és ápolónő vezetése mellett naponként átlag 150—200 beteget gondoz, ismertté vált több száz kilométer körzetben az őserdőben. Olyanok is érkeznek néha a kórházba operációra, akiknek ezért több heti utat kellett megtenniök.

⁷ Schweitzer őserdei munkásságát és élményeit legérdekesebben »Zwischen Wasser und Urwald. 1921« című könyvében és »Mitteilungen aus Lambarene« címen időközönként megjelenő jelentéseiben olvashatjuk.

⁸ Die Mystic des Apostols Paulus. Tübingen. 1930.

⁹ Verfall und Wiederaufbau der »Kultur und Kultur und Ethik«. 1923. München és Bern.

Ez az afrikai szeretetmisszió Schweitzernek, mint embernek kélségtelenül legnagyobb életműve. Ez a rendkívüli tehetségekkel megáldott ember tudományos és művészi karriere tetőfokán lemondott kényelemről, nyugalmas életről, tanári katedráról és minden dicsőségről s elment az őserdőbe, ki a nagy bizonytalanságba, ahol ezer veszéllyel és akadállyal kellett megküzdenie. Elment az őserdőbe a nyugati kultúra képviselőinek nyomában, akiknek céljuk csak a védtelen, félvad népek könyörtelen kizsákmányolása volt s míg a többi u. n. kulturemberek anyagi hasznot huztak a bennszülött lakosságból, addig ő kórházat épített számukra, hogy őket fájdalomukban és szenvedéseikben emberekhez méltó ápolásban részesítse. Amikor Strassburgot 1913-ban elhagyta, számot vetett azzal, hogy ezzel a merész lépésével le kell mondania minden tudományos munkásságról és művészi karrieréről. De a valóságban mégsem egészen így történt. Célját, melyet maga elé tűzött, elérte. Kórházát felépítette. De a napi nehéz munka végével, az egyenlítői hőségben, ahol néhány óra alatt holtra fárad az átlagember, ő pihenésképpen még teológiával és filozófiával foglalkozott, könyveket írt s a párizsi Bach zenetársaság ajándékán, egy külön, a tropusi vidék részére készített, pedálal ellátott zongorán tovább képezte magát, mint organaművész.

Schweitzer karrierjének még nincs vége, habár a sok megpróbáltatáson átment 62 éves ember haja megöszült s a fáradhatatlan munkás kezdi már érezni vállain az évek súlyát. Tavaly is újabb könyvet írt a hindu gondolkozók világszemléletéről, melynek francia fordítása a napokban hagyta el a sajtót.¹⁰

Nemsokára újból elhagyja Európát, hogy vizionláthassa az őserdőt és találkozzék benszülött ismerőseivel. Majd egy-két év múlva ismét hazajön s közöl velünk újból valamit életbölcseiségéből és újabban szerzett tapasztalataiból.

Ime néhány szóban egy kivételesen nagy ember életművének a vázlatja. Hogy miképpen végezhetette el eddigi nagyszabású munkáját, arról a következő dolgozat ad felvilágosítást, mely Schweitzer erkölcsstanáról számol be.

Folyt. köv.

Strasbourg.

Ifj. Kovács Lajos.

¹⁰ Die Weltanschauung der indischen Denker. 1935. — A francia kiadás címe: Les grands penseurs de l'Inde. 1936.

A szabadelvű francia protestántizmus.

Franciaországban negyven millió ember közül csak egymillió tartozik a protestáns egyházakhoz. Az ország tulnyomó többsége névleg a római katolikus egyház tagja, de csak nyolc-tízmillió ember él vallásos egyházas életet, a többi a modern élet formái között keresi meg lelke egyensúlyát.

A francia protestántizmust több, mint egyezer gyülekezet alkotja, akik közül a lutheri egyház hive 260, a kálvini egyházé közel 700, míg baptista, methodista, episcopális stb., egyházak hive 90 gyülekezet. A közel 700 gyülekezettel rendelkező kálvini protestáns irányzat közül kb. 160 gyülekezet alkotja annak liberálisabb, szabadelvű irányzatát, önálló szervezetben. Ezeknek a gyülekezeteknek a lelkészei egy egyesületet alkotnak: Association des pasteurs libéraux en France, melynek jelenlegi elnöke Barbier Henri strasbourgi lelkész, résztvevett a szabadelvű keresztények 1934 nyarán megtartott kopenhágai ülésén is.

A francia protestáns egyház sorsa hosszú századokon keresztül a szenvedés és a megpróbáltatás. A Szent Bertalan éjszaka rémségeiről, a hugenotta mártíromságról és élethalálharcáról mindnyájan hallottunk. A felvilágosodás szelleme hozza el a felekezetek közötti egyenjogúságot, melyet Bonaparte Napoleon, mint első konzul biztosít 1802-ben. A protestántizmus ekkor nyer egyházi szervezetet és belekapcsolódik az állam életébe, mely tanárai és lelkészei fizetéséhez is hozzájárul. Az egyház élete fejlődésnek indul. A gyülekezetek megszaporodnak. A külföldre menekült hugenotta utódok közül is sokan visszatérnek s hollandi, angol, német és svájci földről magukkal hozzák a felvilágosodott művelt protestáns szellemet is.

Az élet első jelei a vidéken mutatkoznak. Nimes városkában dolgozik Vincent Sámuel (1787—1837) lelkész, aki a vallás és a theologia között a határvonalat meghúzza. Jelezván, hogy egyik az ember benső meggyőződését, a másik pedig a hit megjelenési formáit rendszerező tevékenység ismertetője. Vues sur le protestantisme en